

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ ЯК СУБ'ЄКТИ Й ОБ'ЄКТИ ПОЛІТИКИ

План

1. Етнічне різноманіття світу
2. Етнонаціональні спільноти
3. Нація: поняття, підходи, теорії
4. Національний суверенітет і політичне самовизначення націй
5. Етнонаціональні процеси у світі
6. Етнічний склад населення України
7. Етнонаціональна політика

ПОНЯТТЯ: діаспора, етнічна група, етногенез, етнографічна група, етнонаціональна політика, етнізм, етнос, мовна сім'я, народ, народність, національна меншина, національна свідомість, національний суверенітет, нація, право націй на самовизначення, раса.

Соціологічні дослідження (**Варшавський університет, наприк. ХХ ст.**): люди ідентифікують себе насамперед **зі статтю**, але вже на другому місці йде **національна ідентифікація**.

За даними досліджень, **в Україні** серед 8 найбільших етносів України:

- ✓ на першому місці - значимість **етнічного** самоусвідомлення
- ✓ потім - значимість побудови **державності** України
- ✓ ще далі - значимість побудови в Україні **громадянського суспільства**.

Якщо врахувати ці дані, а також те, що згідно **перепису 2001 р. 22,2%** населення **України** складають **неукраїнці**, то стає зрозумілою важливість усвідомлення і засвоєння кожним громадянином нашої країни **важливості етнічної проблематики**.

Україна – одна з нечисленних пострадянських країн, в якій вже панувала **міжнаціональна злагода**. Цей факт добре відомий в Україні, його визнає світова спільнота, за це «ногами голосують» громадяни інших країн, які все частіше прибувають в Україну. Але потрібно теж зазначити, що показники **міжетнічної толерантності** в Україні протягом кількох років значно **погіршилися**.

1. Етнічне різноманіття світу

Безліч народів, які населяють **Землю**, відрізняються один від одного за

- походженням,
- зовнішністю,
- мовою,
- звичаями,
- нормами моралі,
- господарськими навичками.

Разом з тим усі народи належать до одного біологічного виду - **«homo sapiens»** - **людина розумна**. Тому будь-які **змішані шлюби** дають **життєздатне потомство**, що відкриває шлях для **змішування народів** між собою в будь-яких комбінаціях. За різних умов такі перемішування можуть приводити

- ⇒ або до згладжування міжнаціональних розходжень між людьми,
- ⇒ або до формування нового етносу.

Таким чином, біологічна єдність людського роду забезпечує будь-який напрямок розвитку народів

- як у бік збільшення їхньої **національної розмаїтості**,
- так і його ослаблення.

На етапах виникнення людства головним фактором його розмаїтості виступала природа Землі, її відмінності в різних регіонах. Так, етнографи пов'язують виникнення **чотирьох основних рас** - **європеоїдів, монголоїдів, негроїдів і австралоїдів** - саме з розходженнями в природних умовах тих земель, де розселилися окремі відгалуження людського роду.

Їх основна різниця стосується зовнішніх ознак:

- кольору шкіри,
- пропорцій кістяка,
- форми черепа й обличчя,
- розташування підшкірної клітковини й жиру тощо,

які пояснюються приспособуванням організму до умов існування – захисту від:

- високих або низьких температур,
- перепаду температур,
- від сильного вітру або сліпучого сонячного випромінювання,
- підвищеної або зниженої вологості й ін.

У зонах близького розселення основних рас формувалися **перехідні й змішані їхні різновиди**. До них відносять **ефіопів, суданців, угро-фінські народи, японців, американських мулатів і метисів**. Зараз **змішані й перехідні типи складають 1/3 всього населення світу**.

Таким чином, природа наділила людину **властивістю адаптації** (можливістю пристосування) до умов земної суші без зміни її біологічних основ і заклала цим не тільки можливість виживання, але й розвитку - шляхом формування нових різновидів груп людей зі знову набутими властивостями для життя в новому середовищі.

По мірі того, як людство переходило від біологічного існування до соціального, **суспільні умови** усе більше визначали його розвиток.

З початком осілого життя

- ✓ з'явилися стійкі ареали розселення людей з однотипним господарством,
- ✓ розвивалася спільна мова
- ✓ формувався загальний для даного племені спосіб життя й поведінка.

У боротьбі з ворожим оточенням зміцнювалося поняття **«свій - чужий»** і почуття причетності до «свого» племені - виникав фактор **«самосвідомості»** - *усвідомлення членами групи своєї спільності*.

З розвитком цивілізації, зростанням кількості населення відбувалося подальше відокремлення співтовариств, їхні відмінності поглиблювалися залежно від

- напрямків господарського розвитку,
- характеру культури в її широкому розумінні,
- традицій поведінки й норм моралі,
- вірувань і релігії.

На цій соціально-економічній основі почалося формування **етнічної** або національної **розмаїтості народів Землі**. Причому цей процес не був односпрямованим - він міг перериватися

- **розпадом** одних співтовариств і **формуванням** на їх залишках інших,
- **асиміляцією (поглинанням)** одних співтовариств іншими,
- або їхньою **консолідацією** - об'єднанням.

При цьому одні народи зберігалися в історії **тисячоліттями**, *наприклад, китайці, японці, євреї, греки;*

інші (*кімерійці, скіфи, гуни, половці*) безвісти зникали, проіснувавши **кілька століть** на історичній арені.

Серед народів, що нині населяють **Землю**, є

- й ті, що виникли на зорі історії,
- і нові, що з'явилися лише **в ХХ ст.** Серед останніх, наприклад, нації **бразильців, аргентинців, канадців, американців** (жителів **США**), що утворилися в межах відповідних держав на базі переселенців і корінних народів американського материка.

Найчастіше народи класифікують за **походженням їх мов**. Вчені виявляють споріднені мови і відновлюють їх історію: якою була похідна мова, на які мови вона розділилася.

Всі мови світу (їх налічується **від 2000 до 5000**) поділяються на **мовні сім'ї** - сукупності мов, що походять від одного кореня.

Розглянемо одну з мовних груп цієї сім'ї – **романську**. Мови романської групи утворилися від мови стародавніх римлян – **латини**. Латинською **Рим** звучить як **Рома**, тому мови і назвали **романськими**.

- ✓ На **романських** мовах говорять в тих країнах, які досить довго були під владою Риму, тобто в **Італії, Іспанії, Португалії, Франції, Румунії та Молдові**.
- ✓ Але під владою **Рима** був і **Балканський півострів**, однак там говорять в основному на **слов'янських** мовах. Чому ж так сталося? Справа в тому, що під час **Великого переселення народів** (в період занепаду і краху **Римської імперії**) **Балкани** були заселені **слов'янськими** народами, і місцеве населення сприйняло **слов'янські** мови.

А на острові **Велика Британія** до **римського** завоювання жили **кельти** (їх нащадки - жителі **Уельсу і Шотландії**). У **VII–VIII ст.** туди висадилися **німецькі** племена **саксів**, які підкорили місцеві народи, і незабаром їм довелося говорити на мові завойовників. Тому **англійська** мова в своїй основі має **німецьку**.

Крім **китайської** та **англійської**, інші поширені мови

- ✓ **іспанська** (в **Латинській Америці**),
- ✓ **арабська** (**Північна Африка і Південно-Західна Азія**)
- ✓ **хінді** (**Індія**)
- ✓ **російською** мовою говорять не тільки практично всі жителі **Росії**, але і частина жителів колишніх союзних республік **СРСР**.

Офіційно визнаними міжнародними мовами вважають **шість мов** **англійська, французька, іспанська, арабська, китайська, російська**.

Таким чином, протягом всієї історії цивілізації формувалося **національне (етнічне) розмаїття** людського співтовариства як **головна ознака**, що дробить єдине за своєю біологічною природою людство на **безліч відособлених народів**. Кожна людина завжди знає (усвідомлює) свою національну приналежність. Етнографи й демографи розглядають етнічну розмаїтість світу і її постійний рух (зміни) як форму виживання й пристосування людства до суспільної ситуації, яка постійно змінюється.

2. Етнонаціональні спільноти

До етнонаціональних спільнот належать **етнос, етнічна група, етнографічна група, народність, нація**.

У науковій літературі неодноразово робилися спроби дати точне визначення національній своєрідності народів і розмежувати їх між собою. У зв'язку з цим обговорювалися поняття:

- ⇔ **нація й національність,**
- ⇔ **народ і народність,**
- ⇔ **етнос і етнічна група,**

- характер їхньої супідрядності,
- а також визначався набір ознак, що відповідають цим поняттям.

Однак останнім часом все частіше говорять про необхідність пошуку не розходжень між цими поняттями, а того загального, що їх об'єднує, і прийняття терміну, що найбільш м'яко, нейтрально відбиває суть цього явища. Дійсно, всі основні поняття, якими визначаються національні розходження між людьми, сходяться до одного первісного змісту:

1. **ЕТНОС** - іде від **грецького** «*ethnos*» - *суспільство, плем'я, народ, група*
2. **НАРОД** - походить від **слов'янського** слова «*рід*» - *групи близьких за походженням людей*
3. **НАЦІЯ** - походить від **латинського** «*natio*» - *плем'я, народ*

Поняття «етнос» і «народ» іноді трактують як синоніми, хоч вони мають істотні відмінності:

- «етнос» вживається як науковий термін **для визначення всіх типів етнічних спільнот**,
- а «народ» набув **соціально-політичного і геополітичного** значення.

Схематично **діалектику формування народу** можна змодельювати у такий спосіб:

- з **сім'ї** виріс **рід**,
- рід перетворився на **плем'я**,
- плем'я — на **народ**.

Внаслідок тривалого співжиття племена **змішувалися**. Вчені довели, наприклад, що:

- **французький народ** — наслідок змішання **римлян, кельтів і германців**;
- **український** — **слов'янських і тюркських** племен **Київської Русі**.

Та сутність народу не вичерпується біологічним походженням, оскільки він живе в певному просторі. Саме **простір** як місце постійної осілості народу є дуже важливим чинником його існування. Люди здавна були пов'язані природою, простором, який для них був близьким, рідним, а всякий інший — чужим. Колективними зусиллями народу облаштовувалася певна територія. **Народжувалося поняття «батьківщина».**

До цього прилучився ще один важливий компонент — **мова**. З її допомогою люди спілкувалися між собою, завдяки їй починалося духовне життя народу.

Як **узагальнююче** поняття прийняте **грецьке «етнос»**. При цьому **етнос** розуміється як *стійка, історично сформована спільність людей, умовами виникнення якої є загальна територія й мова*.

При розвитку етносу в даному природному середовищі й сусідському оточенні розвивається

- спільна матеріальна й духовна культура,
- загальні риси соціальної поведінки.

На їхній базі формуються

- норми моралі,
- загальні релігійні переконання,
- психологія й самосвідомість співтовариства,

що дозволяють кожному його члену відчути свою **приналежність до етносу**.

Етнос - **давньогрецький** термін, що етимологічно означає «*народ*», «*плем'я*», «*згряя*», причому **давні греки**, відрізняючи себе від **негреків**, саме останніх називали етносами.

Етнос - це **позачасова, позатериторіальна, позадержавна** велика група людей, об'єднана спільним походженням, культурою, мовою, історією, традиціями, звичаями, самосвідомістю і етнонімом (спільною назвою).

Етноси є **найдавнішими** природними людськими спільнотами, котрі виникають задовго до появи класів і держав.

У сучасній науці виокремлюють в основному **два трактування етносу**:

1. певна **соціально-історична система** (представники етнографічної школи);
2. форма існування Homo Sapiens, тобто як **природний феномен**.

Етнос – це система, яка протиставляє себе усім іншим аналогічним колективам людей за принципом «*ми - не ми*», «*свої - чужі*», «*ми такі, а решта - інші*».

Ознаки етносу як системи:

- ✓ **усвідомлення людською спільнотою своєї єдності – головна ознака;**
- ✓ **мова,**
- ✓ **культура,** **не є обов'язковими** для визначення того чи
- ✓ **територіальна єдність,** іншого колективу як етносу, бо неприйнятні
- ✓ **спільність економічного життя,** для всіх випадків етнічної історії
- ✓ **самоназва (етнонім) та ін.**

Однак для визначення етносу досить однієї-двох із зазначених ознак, тому що:

- спільне походження може бути як реальним, так і міфічним,
- територія має значення тільки в період його формування,
- члени одного етносу можуть розмовляти різними мовами.

Етноси характеризуються спільністю поведінкових рис, що передаються від покоління до покоління. Ці риси утворюють **стереотип поведінки** етнічної спільноти. Стереотип поведінки є фундаментом **етнічної традиції**, яка включає:

- ✓ культурні й світоглядні засади, неповторні за своїми особливостями
- ✓ форми співжиття і господарства у кожному етносі.

Немає людей поза етносами. Особа може не знати про своє походження, забути рідну мову (або не знати її зовсім), не мати характерних для даного етносу релігійних уявлень, але **поведінка у колективі** - обов'язкова умова її буття. А оскільки характер поведінки визначає етнічну належність, то всі люди причетні до етносфери.

Етнос, що сформувався на певній території, називається **автохтонним** (по відношенню до певної території).

Етнічна група (частина етносу) - спільнота людей, споріднених або хоча б близьких за історичним походженням, етногенезом, мовою спілкування, нинішньою або минулою територією проживання, рисами матеріальної і духовної культури, звичаями та іншими ознаками.

Важливі лише риси й ознаки однотипової характеристики цих людей: у чомусь вони споріднені або близькі, але з певного часу і через конкретні обставини живуть нарізно.

Статус етнічної групи визначається **трьома параметрами**:

1. компоненти цього умовно взятого «етнічного цілого» (тобто етносу) живуть на великих географічних просторах, зберігаючи у відносній цілісності основні типологічні риси своєї етногенезисної організації;
2. не мають єдиного державного утворення, що суверенізує їхню політичну волю і забезпечує їхнє правове самовизначення;
3. покинувши прабатьківщину, далеко за її межами створили (або створюють) нові етнокультурні ареали. Сьогодні це, наприклад, **ескімоси** (що проживають у **Росії, Канаді, США, Гренландії, інших північних країнах**), **араби** (у **багатьох країнах Азії і Африки**), **індіанці** (в **усіх країнах Північної і Латинської Америки**), **євреї** (в **усіх країнах світу**, є навіть **угандійські**, «чорні» **євреї**).

Як формуються етноси та виникають етнічні групи?

Етнос формується здебільшого на основі єдності території, але в процесі історичного розвитку багато етносів **втрачають спільність території**.

Так, **Український етнос** складається з **усіх осіб**, хто **незалежно від країни проживання вважає себе українцем або особою українського походження**.

Українці в Україні становлять ядро цього етносу, або **українську етнічну націю**.

Але **українці** живуть зараз **у багатьох країнах** близького й далекого зарубіжжя. Там вони утворюють **етнічні групи**, що належать до єдиної нації певної країни. Наприклад,

- ✓ **росіяни, євреї, німці, греки та ін. в Україні,**
- ✓ **етнічні українці в інших державах.**

Оскільки етнічні групи менш чисельні, ніж корінна нація, їх називають ще **національними меншинами**.

Діаспора - етнічна група, яка проживає поза межами власної національної держави.

Невеликі групи українців в Україні (**бойки, лемки, гуцули** та ін.) є **етнографічними групами** – нечисельні групи, що належать до етнічної нації та мають деякі специфічні риси, зокрема мовні діалекти, особливі традиції, звичаї тощо.

За межами України проживають **українців**:

- в Росії** – 4,4 млн. (2,9% від усього населення)
- в Казахстані** – 0,9 млн. (5,4% від усього населення)
- в Молдові** – 0,6 млн. (13,8% від усього населення)
- в Білорусі** – 0,3 млн. (2,9% від усього населення).

Якщо **етноси** існували **з давніх-давен**, то **нації** викристалізувалися лише **в XVII—XVIII ст.** (**німці** стали нацією **в XIX ст.**). На відміну від етносу, **нація не є витвором природи, а народжується історично**. Звісна річ, складно встановити, коли етнос історично стає нацією. Процес переростання етносу в націю — це повільна кристалізація національної свідомості, збереження свого етносу перед нищівними силами ззовні. Отже, **нація формується з етносу**.

Народність - це історично сформована мовна, територіальна, економічна і культурна спільність людей, яка передує нації. Вона характеризується тими самими ознаками, що й нація, але відрізняється від неї:

1. **рівнем економічного й соціального розвитку**. Соціальні структури націй і народностей істотно відрізняються. На відміну від нації у народності немає промисловості і відповідно - «свого» робітничого класу. Для перетворення народності в націю важливо, щоб вона з традиційно-аграрної стала **аграрно-промисловою, урбанізованою**.
2. Крім того, народність, як правило, **менш численна** за націю.
3. Нації формуються на базі як однієї, так і декількох народностей.

Поняття **народність** широко використовували **марксист**.

3. Нація: поняття, підходи, теорії

У політичній науці є ряд **теоретичних підходів до розуміння сутності націй**:

1. **Політична** теорія нації (**К. Дойч**), яка визначена **Американською енциклопедією (1980 р.)** і в основі якої лежить політичний організм даної спільності. Інколи прихильники цієї теорії називають себе **етатистами** чи **стейтистами**.
2. **Психологічна** теорія (**Отто Бауер, Ернест Ренан**), в основі якої - душа, духовний принцип. **Нація** - це велика група людей, об'єднаних духовним принципом, солідарністю, відчуттям спільності.
3. **Культурологічна** теорія (**Й. Гердер, Карл Реннер**). За цим підходом, **нація** - це спільнота, об'єднана мовою, релігією, історією, міфологією, іншими культурними зв'язками.
4. **Історико-економічна** теорія (**К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін, Й. Сталін**). Визначення **Й. Сталіна**: *"Нація - це усталена спільність людей, яка склалась історично, виникла на базі спільності мови, території, економічного життя та психічного складу, що виявлена в спільності культури"*. Причому автор наголошує, що тільки при наявності всіх цих ознак певна спільність є нацією.
5. **Етнологічна** теорія (**Ентоні Сміт, М. Новак**). **Нація** - це політизована етнічна група, яка характеризується спільною культурою та спільним походженням. Концепція нації **англ.етнолога Ентоні Сміта** ґрунтується на наявності **національної держави на певній території** або на наявності **змагання за неї**.

Отже, існують **два поняття нації**:

1) Нація як етнічна спільність - історична соціо-етнічна, політична, духовна спільнота людей з певною психологією, самосвідомістю, спільними територією, культурою, мовою, економічним життям. Тобто це **етнос, який переріс у націю**: до нації належать тільки всі споріднені з певним етносом (так, до **української** нації належать тільки **українці**, але ніколи — **поляки, євреї, німці**, навіть якби вони були б громадянами **України**).

Отже, **нація-етнос** може:

- існувати у своїй державі,
- бути розкиданою по різних державах (**діаспора**)
- або жити в чужій національній державі.

Наприклад, до **німецької** нації-етносу належать **німці з Німеччини, Австрії, Швейцарії, Росії, України**;
до **єврейської** — **євреї в усьому світі**.

2) Нація як державно-політична спільність - сукупність громадян однієї держави, незалежно від їхньої етнічної приналежності. Нація як держава **з етносом не має нічого спільного**: до нації належать усі, хто є громадянами держави (а не тільки громадяни, які становлять етнічну більшість).

Так, у **Франції** живуть **французи, британці, фламандці, німці, баски, корсиканці; у Великій Британії — англійці, шотландці, ірландці, валлійці**.

Всі вони окремо «народи-етноси». А всі разом є представниками французької чи англійської (державної) нації, оскільки **нація - це сукупність громадян країни**.

Та найчіткіше цей процес простежується на прикладі сучасних **США**, де з іммігрантів різного етнічного й расового походження сформовано єдину американську націю.

Державно-політичне значення слова «нація» є переважним **у французькій, а згодом і англійській** мовах. **У німецькій та російській** мовах, як і в більшості мов інших **східноєвропейських народів**, переважним залишилось первинне - етнічне значення цього слова.

Проте **протиставлення** цих підходів **не завжди доцільне**.

☞ З одного боку, на користь політичного підходу свідчить неспівпадіння меж проживання державоутворюючих етносів з кордонами держав, які вони утворюють.

Наприклад, **німецький етнос** є державотворчим у **ФРН та Австрії**, але громадяни цих держав ідентифікують себе з різними націями — відповідно **німецькою та австрійською**. Водночас **швейцарська** політична нація складається з кількох етносів, але громадяни усвідомлюють свою єдність.

☞ З іншого боку, часто політичні нації розколюються за етнічною ознакою. Отже, етнічність все одно має певний вплив на політичну ідентифікацію.

З цього випливає, що різниця між етнічною та політичною нацією на практиці існує, але вона більш умовна, ніж може здаватися на перший погляд.

Отже, нація, крім етнографічного, має політичний зміст. Наприклад, **канадські чи австралійські українці** є **українцями** за національністю, етнічним походженням, але **канадцами чи австралійцями** - за нацією, громадянством.

У руслі цих підходів можна розглянути найбільш відомі **теорії походження націй**.

Насамперед це **АТОМІСТИЧНА ТЕОРІЯ**, що бере свій початок **у XVIII ст.** із пануючого тоді атомістичного розуміння суспільства. Сутність цієї теорії полягає в тому, що **нація** — це ніщо інше, як група людей, які відрізняються від інших лише зовнішніми ознаками.

- ✓ Прихильники цієї теорії **Ш. Л. Монтеск'є та Вольтер** вважали, що **нація** — це спільність до певної міри однакових за походженням одиниць, а не якась вища цілісність, що об'єднує ці одиниці. Тобто нація базується на антропологічних зв'язках, традиціях, звичаях.
- ✓ Ліберальний народник **К. Михайловський** теж стверджував, що національні зв'язки являють собою лише продовження зв'язків родових, тільки вони більш складні і узагальнені.

Ця теорія була визначальною в науці **XVIII ст.**, а в політичній практиці окремі її елементи використовуються **ще й зараз**.

Основи **ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ** нації сформував франц. філософ **Ернест Ренан (1823-1892)**. На його думку, національну спільноту формують мова, інтереси, раса, релігійні переконання, територія тощо. До найвагомійших елементів, що утворюють націю, мислитель відніс духовну спільність, яка базується на єдиній історичній пам'яті. За **Е. Ренаном**, **нація** — це духовна сім'я, результат глибоких взаємодій.

Одним з найпомітніших послідовників психологічної концепції нації поправу вважається відомий австромарксист **Отто Бауер (1882-1938)**. Він визначає **націю** як *«сукупність людей, пов'язаних спільністю характеру на основі спільності долі»*. На його думку, головною ознакою нації є національний характер, її психічні особливості, а культура, мова, виконують підпорядковану роль. При цьому під **національним характером Бауер** розуміє суму духовних та фізичних властивостей, які відрізняють одну націю від іншої, а різниця національних характерів проявляється в різному відчутті і реагуванні, в різному мисленні з приводу певних явищ.

Отже, в основу психологічної теорії нації покладене розуміння того, що індивіди мають спільні психологічні риси та способи поведінки — **«національну душу», «національний характер»**.

Засновником **КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ** походження нації слід вважати відомого австромарксиста **Карла Реннера (1870-1950)**. Він вважав, що **нація** — це союз осіб, які однаково розмовляють, **«культурний союз»**, так звана духовна спільнота, основу якої становлять духовні інтереси. Створення нації є необхідною умовою для ідентифікації людей за національною належністю. **К. Реннер** був прихильником культурно-національної автономії, фундаментом якої мала стати **екстериторіальність нації** (розмежування політичного та національного життя через автономізацію нації від держави).

Засновником **ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ** націй є німецький соціал-демократ **Карл Каутський (1854-1938)**, який вважав спільність території і мови головними ознаками нації, не відкидаючи при цьому спільність економічного життя і традицій. Але за його переконанням, відсутність будь-якої з цих ознак не гальмує розвитку нації, вона продовжує існувати і розвиватися. Ця теорія стала підґрунтям марксистсько-ленінської теорії походження націй.

Наступною є **МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКА ТЕОРІЯ** походження націй. Ця теорія пов'язується багатьма вченими з історико-економічною теорією, проте все ж має ряд суттєвих відмінностей і тому ототожнювати ці дві теорії недоречно. Обмеженість марксистсько-ленінської теорії особливо яскраво проявляється у визначенні капіталістичних та соціалістичних націй і в подальшому поділі їх на дві окремі нації. **Ф. Енгельс** так писав з цього приводу: *«Робітники говорять іншим діалектом, мають інші ідеї та уявлення ... іншу релігію та політику, ніж буржуазія. Це цілком два відмінні народи, які так само відрізняються один від іншого, коли б вони належали до різних рас»*.

Такий підхід був характерний і **Леніну**. Марксизм розглядає **націю** як породження капіталістичної формації, буржуазних відносин.

Значний внесок у розвиток марксистсько-ленінської теорії зробив **Й. Сталін**. Він дає визначення сутності нації, а також деталізацію окремих її складових: *«Нація — історично сформована стійка спільнота людей, котра виникла на основі спільності мови, території, економічного життя та психологічного складу, що проявляється в спільності культури»*. Пізніше, **в 1929 р., Сталін** вніс зміни і у це визначення, підкресливши, що психічний склад людей виражається не в спільності культури, а в спільності специфічних особливостей національної культури, яка відрізняє одну національну культуру від іншої.

У визначенні нації засновниками марксистсько-ленінської теорії робиться особливий **акцент на класовому, формаційному підході**, який нібито є визначальним у зміні національної структури, і тому штучно поєднуються ознаки конкретної історичної ситуації з ознаками розвитку нації, тобто підміняються національні ознаки умовами їх формування і функціонування.

Згідно з марксистською теорією, важливою об'єднуючою силою нації постає економічна єдність. Саме вона покликана забезпечити політичну централізацію, звести всіх в одну націю з одним класовим інтересом. За **Марксом і Енгельсом**, зміцнення буржуазних відносин та економічних зв'язків підносять їх на рівень провідної умови генези нації, яка домінує над мовним і територіальним факторами. **В. Ленін** проводить думку, що розвиток суперечностей капіталізму спонукає до об'єднання всієї нації в межах одного класу. Це дає змогу провести паралель із постулатом марксистської теорії про єдиний класовий інтерес.

Висновки **К. Маркса**, як і **В. Леніна**, були однозначні:

- сучасні нації є продуктом буржуазної епохи суспільного розвитку,
- перемога капіталізму над феодализмом пов'язана з національними рухами, економічну основу яких становлять державне об'єднання території за населенням, що говорить однією мовою.

Безумовно слабким місцем у марксистсько-ленінській теорії є обґрунтування залежності розвитку націй від розвитку класів. Насправді ж **національні процеси розвиваються поза межами класових**. З цього приводу слід погодитися з **М. О. Бердяєвим**: *«Національна єдність глибока за єдність класів, партій та інших минулих історичних утворень у житті народів»*.

ЕТНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ походження націй вибудовується переважно на елементах охарактеризованих вище теорій. Але стрижневими засадами цієї теорії постають етнічні. Причому їх зміст розглядається дослідниками неоднаково:

- ✓ одні вважають **«етнічність»** політичною категорією,
- ✓ інші пов'язують **«етнічність»** з кровним походженням, культурно-побутовими традиціями тощо.

Одним з найпопулярніших представників етнологічної теорії походження нації вважається англійський учений **Ентоні Смітт (1939-2016)**. Він виходив з того, що нація формується на етнічній основі, для якої характерні три революції — адміністративна, економічна й культурна. **Нація**, на думку **Е. Смітта**, є власне європейським творінням, процес формування якого проходив двома основними шляхами.

- ⇒ **Перший** — спонсорований державою й розпочинається з етнічної спільноти, яка становить ядро цієї держави. Розгортання такого шляху розвитку передбачає наявність державності, сталих культурних традицій, власної національної еліти, відповідного рівня політичної свідомості, власної літературної мови, зрілої соціальної структури.
- ⇒ **Другий шлях** базується на малій демократичній (народній) спільності, чиї релігійні уявлення про себе треба замінити на активніші політичні уявлення. Ключем цього перетворення стає процес народно-культурницької мобілізації. Провідними діючими особами тут виступають інтелігенти-просвітники, які, використовуючи факти історичного минулого, формують основи моралі для «відродження» спільноти.

Деякі політологи (чеський учений **Мірослав Грох (народ. 1932)**), які керуються **етнічними засадами** при визначенні нації, вважають, що у своєму розвитку етнос проходить **три стадії розвитку**:

- 1) **академічну** - це етап збору матеріалу, доведення на основі історичних фактів ученими-дослідниками доказів окремішності одного етносу від іншого. Певна етнічна група збирає й публікує народні пісні, легенди, прислів'я, досліджує історію, звичаї та вірування, укладає словники;
- 2) **культурно-просвітницьку** - становлення літературної національної мови, функціонування її в освітніх закладах, розвиток преси, широке впровадження мови в науку, технічну літературу, політику, громадське життя, побут тощо;
- 3) **політичну** - на цьому етапі відбувається усвідомлення певної спільності, власної ідентичності, визріває момент прагнення створення власної державності. Нація, об'єднана спільною мовою, прагне державного самовизначення, незалежності.

Останній етап є перетворенням етносу в націю.

Етатистська теорія походження націй визнає націями лише такі етносоціальні спільності, які створили власну державу і тому, мають сформовані нею ознаки — державну організацію життя, єдине право, загальнонаціональну мету тощо, і відмовляють в усьому іншим етносоціальним спільностям, які через різні причини (насильницька асиміляція чи поневолення) не мають власної держави.

Політичний етап націотворчого процесу, на думку одного з прихильників етатистської теорії націй, англійського вченого **Р. Грильо**, може розвиватися **двома шляхами**:

- ⇒ «політизацією етнічності», коли нація створює державу (**нація-державу**),
- ⇒ «етнізацією політики», коли держава створює націю з груп (**державо-нація**).

Визначити, який шлях правильний, неможливо, як неможливо визначити, якій з концепцій — «нація-державою» чи «державо-нацією» — належить провідна роль.

Загалом у **західних країнах** ставлення до словосполучення «**нація-держава**» неоднозначне, а в ряді випадків навіть обережне, тому що пов'язуються з подальшою політизацією нації й формуванням ідеології. А саме ці процеси й розглядаються окремими дослідниками як українське, а отже, й небажані.

Концепція ж «**держава-нація**» розглядається як новий культурний синтез, що ігнорує усталені етнічні відмінності, а національна належність розглядається як приватна справа кожного. Така держава покликана створити всі необхідні умови для формування нації, повинна мати свої інститути політичного управління, а вже вони зобов'язані дотримувати нові політичні почуття, усунути наявні етнокультурні відмінності.

Реальний стан сучасного суспільного розвитку дає вагомі аргументи для висновку, що, незважаючи на різні підходи до визначення поняття «нація», вона **є основним елементом сучасної самоорганізації людства**.

Етнічні спільноти можуть існувати **в різних формах**. Простежимо на прикладі **української**:

1. **мікроетнос** (особа) - **українець**;
2. **субетнос** (етнографічна група) - українська етнографічна група: **бойки, лемки**;
3. **мезоетнос** (частина етносу, яка перебуває в якійсь окремій країні) - українці **в Канаді, США** тощо;
4. **макроетнос** (якийсь етнос у цілому) - українці **в цілому світі**;
5. **мегаетнос** (сукупність кількох споріднених етносів) - українці, поляки, чехи - **слов'янський етнос**;
6. **мета- або суперетнос** (сукупність кількох різних етносів у межах однієї держави) - всі **130** етносів в Україні.

Національна свідомість - це усвідомлення нацією, людиною або певною спільнотою своєї **приналежності до нації, спільної історичної долі** його представників, **своєрідності дії** геополітичних, соціопсихічних, історичних чинників, **неповторності** характеру, темпераменту, менталітету, психології, культури. Найбільш стійкі й інтегруючі елементи національної свідомості - звичаї і традиції, в яких закодована **соціальна пам'ять народу** і які виступають нормативами його діяльності, передаючись **із покоління в покоління**.

Зовнішній прояв етнічної самосвідомості - **спільна родова назва даної групи - етніонім**. Зростання національної самосвідомості відображається на етнімах (**XIX ст: русини - українці**)

4. Національний суверенітет і політичне самовизначення націй

Національний суверенітет - це сукупність суверенних прав нації:

- ✓ на вільний вибір соціально-економічного та політичного ладу,
- ✓ на цілісну національну територію,
- ✓ на економічну незалежність,
- ✓ на розвиток її мови та культури,
- ✓ на повагу національної гідності та гідності.

Національний суверенітет - це **повновладдя нації**, володіння реальною можливістю розпоряджатися своєю долею. В суверенітеті нація знаходить правовий захист, свободу національного розвитку та національну незалежність.

В 1991 р. почався процес суверенізації народу України. Здійснюючи **Декларацію про державний суверенітет України, 24 серпня 1991 р.** Верховна Рада урочисто проголосила незалежність України та створення **самостійної унітарної держави - України**:

- ↪ Її територія неподільна і недоторкана.
- ↪ На її території мають силу винятково Конституція і закони України, здійснюється захист та охорона національної державності українського народу.
- ↪ Україна самостійна в вирішенні питань свого державного життя, здійснює верховенство на всій своїй території, самостійно визначає економічний статус і закріплює його в законах.
- ↪ Відносини України з іншими державами будуються на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги та невтручання у внутрішні справи.

Генеральна асамблея ООН у 1966 р. – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: «Всі держави повинні відповідно до положень Статуту ООН заохочувати здійснення права на самовизначення».

Право націй на самовизначення означає:

1. Вільний вибір народом державного устрою аж до відокремлення і формування самостійної держави. Свобода вибирати інститути і символи державності.
2. Самостійність у розв'язанні економічних питань свого розвитку.

Основні форми реалізації права націй на самовизначення - це відокремлення і об'єднання.

Відокремлення — передбачає вихід нації зі складу багатонаціонального утворення під впливом волевиявлення народу. Цю форму за останні роки обрало чимало народів, утворивши свої незалежні держави: народи **колишніх республік Радянського Союзу, СФРЮ, Чехословаччини**.

Об'єднання — передбачає об'єднання народів (націй) в межах однієї держави. За формою державно-правові об'єднання народів можуть бути різними: на федеративній (конфедеративній) основі або автономізації в умовах унітарної держави.

Названі форми реалізації права на самовизначення можуть бути використані лише чисельними націями, нечисельним народам – значно складніше. Малочисельні народи мають право повною мірою користуватися своїми національними правами, зберігати національну мову, традиції та історію. Одним з ефективних кроків щодо цього є **автономізація**, тобто існування в загальнодержавній адміністративній структурі автономних утворень.

Існують і **інші форми національного самовизначення**:

- 1 – вільна етнонаціональна ідентифікація особи залежно від її свідомості
- 2 – національно-територіальна або національно-культурна автономія
- 3 - гарантоване представництво в органах державної влади (як місцевого, так і вищого рівнів).

5. Етнонаціональні процеси у світі

За даними **ЮНЕСКО**, у світі налічується (за мовною ознакою) близько **5000 етносів**, з яких **лише 800** досягли стадії **нації**.

Водночас **понад 3 000 етносів** ще не досягли такої стадії розвитку, переважна більшість з них надто малочисельна.

! Націй, які налічують **10 млн. осіб**, лише **67**,

! **Понад 100 млн.** – всього **12 (45%** всього населення **Землі**).

Найбільші нації світу:

- 1) **китайці – 1 млрд 320 млн (19% всіх землян);**
- 2) **араби – 330 млн** (без поділу на більш дрібні народи, їхні складові);
- 3) **американці США - 317 млн;**
- 4) **хіндустанці - 265 млн (Індія, Непал, Пакистан);**
- 5) **бенгальці – 250 млн (Індія, Бангладеш);**
- 6) **бразильці – 197 млн;**
- 7) **росіяни - 150 млн;**
- 8) **мексиканці – 148 млн;**
- 9) **японці - 132 млн;**
- 10) **пенджабці – 130 млн (Індія, Пакистан);**
- 11) **біхарці – 115 млн (Індія);**
- 12) **яванці – 105 млн (Індонезія).**

Основну за кількістю націй групу становлять **невеликі народи островів світового океану, полонин, північних, лісових, тропічних і пустельних районів**, що розвивалися **ізолювано** від інших народів світу через відособленість свого місця розташування. Як правило, це **менш розвинені** народи, але вони зберегли **етнічну й культурну своєрідність**. Наявність безлічі малих етносів з їхньою глибокою своєрідністю **збагачує світову розмаїтість** народів **Землі** й може зіграти свою роль у розвитку й збереженні людського генофонду планети.

Велика кількість етносів на планеті говорить про складність самої проблеми визначення етносу як відособленої групи людей і існуванні безлічі перехідних співтовариств, які можна визначити

- і як самостійні,
- і як різновид того або іншого етносу.

Так, - при перших переписах населення **СРСР** на території сучасної **Грузії** за самоназвою виділялися **мінгрели, свани, хевсури, картвели** й ін. - **до 20 народів**, які пізніше всі стали йменувати себе **грузинами**;

- серед багатонаціонального населення **Китаю** після утворення **КНР в 1949 р.** було виділено **до 300 етнічних груп**, які згодом були об'єднані **в 50 етносів** з виділенням серед них мовних різновидів;

- серед **індійців**, що населяють сучасну **Індію**, виділяється **кілька сотень етносів**, що робить цю країну **найбагатонаціональнішою у світі**. І таких прикладів безліч.

Етногенез - поява, видозміна й зникнення етносу.

Етнос як соціально-економічне явище має свою історію розвитку. Сучасний світ містить у собі безліч етносів, що перебувають на різних етапах розвитку. При цьому не обов'язково кожний з них мусить пройти всі шаблі еволюції від початку до кінця в історично доступний для огляду час. Можливо, майбутній розвиток цивілізації дасть інший напрямок етнічній еволюції.

У сучасному світі паралельно проходять різні етнотрансформаційні процеси в розвитку етносів. Ці зміни поділяються на два основні типи.

Першим типом етнотрансформаційних процесів є **інтеграційні**. Це такі процеси, коли етнос зберігає свою власну мову, але під впливом політичної реальності змінює свій етнічний на інший. Так сучасний **французький** етнос виник завдяки асиміляції менших народностей на півдні країни (**етнічна асиміляція** — повна втрата етносом своїх ознак). Прикладом таких процесів можна вважати утворення **канадської чи швейцарської** націй.

Другим типом етнотрансформаційних процесів є **дезінтеграційні**. Прикладом можуть бути **країни Латинської Америки**, де більшість населення є нащадками колонізаторів. Але вони внаслідок територіальної віддаленості своєї історичної батьківщини втратили зв'язок з нею і ідентифікують себе як **«бразильці», «аргентинці», «перуанці», «болівійці»** тощо. Громадянська приналежність трансформувалася в новий етнічний.

⇒ Більшість дослідників вважають головним процес консолідації, об'єднання **націй при асиміляції більшими етносами малих**, менш життєстійких.

⇒ У той же час у наявності **процес формування нових народів**, що раніше не існували - на материках **Північної й Південної Америки, в Австралії й Новій Зеландії** на основі переселенців з інших країн світу. За спостереженнями науковців, такі нації, що формуються з декількох народів, відрізняються підвищеним рівнем здоров'я й фізичного розвитку.

При **розпаді етносів** довше всього зберігаються ознаки **мови й самосвідомості**, що дозволяють членам етносу знаходити один одного, проживаючи серед інших народів і вже перейнявши від них новий спосіб життя, норми поведінки й риси матеріальної культури.

Більшість великих за чисельністю етносів прагне до формування своїх **національних держав**. Вся історія **XIX-XXI ст.** є історією

- **утворення держав** на основі однієї провідної нації
- і **розпаду багатонаціональних імперій** - **Британської, Іспанської, Португальської, Австро-Угорської**. У цьому ряду стоїть і розпад **СРСР в 1991 р.** за національною ознакою на **15 окремих держав**.

У наш час у світі існує **близько 240 суверенних держав**, і, мабуть, процес їхнього формування буде продовжуватися. Він обумовлений тим, що національна держава будується у відповідності з традиційними цінностями й інтересами своїх націй, чим забезпечуються найкращі умови для її розвитку, у т.ч. і для самозбереження й відтворення.

Разом з тим важко уявити, що світ може поділитися на безліч дрібних держав за числом етносів, що їх населяють, і що такий шлях його устрою буде оптимальним для суспільного прогресу.

Більшість націй тісно сусідять між собою й проведення міждержавних розмежувань приведе **до військових конфліктів**, що вже доведено світовою історією. Очевидно, світове співтовариство буде продовжувати пошук форм безконфліктного існування для національних меншин у межах національних держав і забезпечення їм рівних умов розвитку.

Поки ж численні приклади говорять про **труднощі урегулювання** цієї ситуації: проблеми

- **ірландців у Великій Британії,**
- **басків в Іспанії,**
- **курдів у Туреччині, Ірані й Іраку,**
- **євреїв і арабів в Ізраїлі й Палестині,**
- **вірменського Карабаху в Азербайджані,**
- **індіанців у США** й інших народів чекають свого мирного вирішення.

Оцінюючи в цілому вплив етнічного фактору на політичний розвиток, можна зробити такі **висновки**:

1. Етнічна розмаїтість є формою пристосування людства до різноманітних і мінливих умов світового розвитку.
2. Великі нації мають кращі умови для самозбереження своїх членів, забезпечуючи можливість формування національних держав.
3. Існування малих етносів сприяє збереженню генофонду людства, показує широкі можливості його виживання й пристосування до різноманітних умов.
4. Нові міжетнічні змішування в результаті сучасних міграцій сприяють формуванню більш здорових життєстійких етносів.

6. Етнічний склад населення України

Україна належить до **багатонаціональних країн**. В Україні **у грудні 2001 року** проводився **Всеукраїнський перепис населення**, згідно з яким станом **на 5 грудня 2001 року** її населення налічувало **48 457 тис.** осіб, що становить **94,2%** у порівнянні з **1989 роком (51 452 тис.** осіб).

За переписом населення 2001 р.

українці – 77,8%
 росіяни – 17,3%
 білоруси – 0,6%
 молдавани і кримські татари – по 0,5%
 болгар – 0,4%
 поляки, угорці, румуни – по 0,3%
 євреї, вірмени, греки, татари – по 0,2%
 інші – по 0,1% та менше.

Склад населення за національною ознакою ілюструє таблиця

Національність	1989	2001	2001 у порівнянні з 1989 (%)
Українці	37 429.4	37 541.7	100.3
Росіяни	11 35 4.7	8 334.1	73,4
Білоруси	439.9	275,8	62.7
Молдавани	324.5	258.8	79.7
Кримські татари	46.8	248.2	в 5,3 рази більше
Болгари	233.8	204.6	87.5
Угорці	183.1	156.8	98
Румуни	134.8	151	112
Поляки	219	144.1	65.8
Євреї	488,4	103.6	21.3
Вірмени	55.5	99.9	в 1, 8 рази більше
Греки	98,4	91,5	96.9
Татари	88.8	73.3	84.4
Цигани	47.9	47.8	99
Азербайджанці	36.9	45.2	122.2
Грузини	23.5	34.2	145.3
Німці	37.8	33.3	33
Гагаузи	31.9	31.9	99.9
Інші	211.1	177.1	83.9

З часу перепису 1989 р. в Україні істотно зросла кількість лише **кримських татар, румунів, вірмен, грузинів та азербайджанців**:

- Кількість **вірмен, грузинів та азербайджанців** різко зросла в областях **Півдня і Сходу України**.
- Кількість **румунів** зросла в місцевостях їх етнічного розселення.

Зростання кількості **кримських татар, вірмен, грузинів та азербайджанців** пояснюється, насамперед, **міграційними процесами**. Зростання кількості **румунів** пояснюється **зміною національної самоідентифікації частини молдаван** України, які почали вважати себе **румунами**.

Кількість **українців, угорців, циган і гагаузів** фактично залишилася такою ж.

Зміною національної самоідентифікації зумовлений і факт незмінності кількості тих, хто записався **українцем** під час **перепису 2001 р.** у порівнянні з **переписом 1989 р.**, попри те, що населення України за цей час **зменшилося на 3 млн.**, і цей процес зменшення населення не міг не торкнутися **українців**.

Зменшилася питома вага **росіян** у загальній кількості населення.

З огляду на те, що за останні десятиліття не було значних міграційних потоків, які б могли радикально **зменшити** кількість **росіян** в Україні, зменшення їхньої «переписної» кількості зумовлюється, насамперед, **зміною самоідентифікації** тих, кого під час **перепису 1989 р.** записали етнічними **росіянами**.

Найбільше зменшилася кількість таких етнічних груп, як **євреї, білоруси та поляки**. Якщо у **євреїв** цей процес зумовлений еміграцією, то у **білорусів та поляків** – насамперед швидкою асиміляцією, яка пояснюється слабкістю етнічної самоідентифікації цих груп та спорідненістю оточуючого етнічного середовища.

За етнічним складом можна виділити **кілька груп областей в Україні**:

Фактично моноетнічні області (кількість **українців від 90% до 98%**):

Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області, а також Сумська область, де українців **близько 89%**.

Регіони відносно етнічної однорідності (Центр і Південь України)

Місто Київ (82% українців, 13% росіян); Миколаївська (82% українців і 14% росіян); Херсонська (82% українців і 14% росіян) та Дніпропетровська області (українців 79,3%; росіян 17,6%).

Області Південної і Східної України, де частка **росіян** становить **близько 25%**:

Запорізька (71% українців, 25% росіян) та Харківська області (70,7% українців, 25,6% росіян).

Області Сходу України, де частка **росіян більша за третину** населення:

Донецька (58% українців, 38% росіян) та Луганська області (58% українців, 39% росіян).

Крим і Севастополь, де чисельно домінують **росіяни**:

Крим (58,3% росіян; 24,3% українців; 12% кримських татар); місто Севастополь (71,6% росіян; 22,4% українців).

Поліетнічні області Західного регіону:

Чернівецька (75% українців, 20% румунів і молдаван) та Закарпатська області (80% українців і 12 угорців).

Поліетнічна область Півдня України:

Одеська (63% українців, 21% росіян, 6% болгар, 5% молдаван).

Нині в Україні проживають представники понад **130** етнічних **спільностей**.

Мовний склад населення України – **українську мову** вважали рідною **67,5% населення** України, **російську мову** визначили як рідну **29,6% населення**.

7. Етнонаціональна політика

Зрозуміло, що багатоманітність національностей, що складають населення більшості країн (у тому числі й України) породжує багато проблем, які повинна вирішити **етнополітика**.

Етнонаціональна політика – це **цілеспрямована діяльність з регулювання міжетнічних відносин**, що виявляється у свідомому впливі на них державних і суспільних організацій з метою їх нормалізації, стабілізації та гармонізації.

Етнонаціональна політика тісно зв'язана з економічною, соціальною, демографічною, культурною та іншими видами політики.

Етнонаціональна політика в тій чи іншій державі **має враховувати**:

- ✓ географічні чинники
- ✓ демографічні процеси
- ✓ історичні особливості формування певної нації, її національної державності
- ✓ національний склад населення
- ✓ співвідношення корінного і некорінного населення
- ✓ релігійність
- ✓ особливості національної психології
- ✓ національні традиції, звичаї
- ✓ взаємовідносини певної нації з іншими етносами.

Об'єкти етнополітики:

- ✓ нації
- ✓ етноси
- ✓ етнопонаціональні групи
- ✓ міжнаціональні та міжетнічні відносини

Суб'єкти етнопонаціональної політики:

- ✓ держава (її органи)
- ✓ політичні партії
- ✓ громадські організації

Головна мета етнопонаціональної політики – узгодження етнопонаціональних стосунків, демократичне розв'язання міжнаціональних суперечностей і конфліктів.

Ключові принципи етнополітики:

1. безумовне визнання права кожного етносу, етнічної групи на самовизначення на основі демократичного вибору й плюралізму;
2. пріоритет загальнолюдських цінностей над національними і класовими, а інтересів особистості - над етнічними;
3. визнання за кожним громадянином незалежно від національності права вільно користуватися всіма свободами, проголошеними Загальною декларацією прав людини.

Інші принципи етнопонаціональної політики:

- демократизм
- національна єдність
- взаємодовір'я між націями
- толерантність у стосунках різних національностей
- повага до національних традицій, звичаїв, віросповідання
- самовизначення націй.

Реалізація даних принципів можлива лише за умови демократичних перетворень у суспільстві, послідовного утвердження толерантності й гуманізму в міжетнічних відносинах.

Проблема етнопонаціональних відносин посідає одне з перших місць серед проблем сучасності. Під її натиском розпалося багато імперій (наприкінці ХХ ст. — СРСР і Югославія). Національне питання залишається складною внутрішньою проблемою у **Великій Британії (Ольстер), Бельгії (фламандсько-валлонський конфлікт), Канаді (англо-канадський і франко-канадський конфлікти), у США (негритянське, мексиканське, кубинське питання)** та ін.

Етнопонаціональні відносини — відносини між різними соціально-етнічними спільнотами, з одного боку, й урядами, державними і політичними організаціями, установами - з іншого.

Ці відносини бувають **трьох типів**:

- 1) рівноправні;
- 2) відносини панування й підлеглості;
- 3) відносини, що передбачають знищення інших суб'єктів.

Українська держава будується як **держава української нації**, де **нація** розглядається як **співдружність людей різних національностей в одній державі**.

До проголошення незалежності Україна була позбавлена можливості здійснювати власну етнопонаціональну політику.

ВР України 1 листопада 1991 р. прийняла **Декларацію прав національностей України** (на основі Декларації про державний суверенітет України, Акта про незалежність України, Загальної декларації прав людини та ратифікованих Україною міжнародних пактів про права та свободи особистості).

Зміст Декларації:

- ✓ Українська держава гарантує всім етнічним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права.
- ✓ Дискримінація за національною ознакою забороняється й карається законом.
- ✓ Держава гарантує всім етнічним групам права на збереження їх традиційного розселення і забезпечує існування національно-адміністративних одиниць, бере на себе обов'язок створювати належні умови для розвитку їх мов і культур.

Красномовним свідченням демократичної етнополітики Української держави є **Конституція України**, прийнята **в 1996 р.:**

- ✓ Зокрема, **ст.11** Основного Закону гарантує державне сприяння розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.
- ✓ Згідно із **ст.24** не може бути у громадян привілеїв чи обмежень за ознаками етнічного походження.
- ✓ **Ст.53** гарантує «громадянам, які належать до національних меншин», право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Основні напрями етнополітики України:

1. розширення співробітництва із зарубіжними українцями, піклування про їх національно-культурні потреби;
2. утвердження у міжетнічних відносинах атмосфери толерантності, дружби, взаємної довіри, поваги до мови, культури, традицій, звичаїв і релігій етнічних груп;
3. виключення проявів дискримінації громадян за національною, релігійною або мовною ознаками;
4. удосконалення правових основ регулювання міжнаціональних відносин;
5. забезпечення рівних конституційних прав і свобод громадянам усіх національностей;
6. інтеграція в українське суспільство етнічних груп, що були незаконно депортовані, здійснення заходів щодо їх політичної, правової, соціальної і культурної реабілітації.

Важливим здобутком етнополітики в Україні є організація **добровільного повернення кримськотатарського народу** та представників **інших етнічних груп**, яких було незаконно депортовано. **У 1941 р.** з південних районів України вивезено **майже 400 тис. етнічних німців, у 1944 р. з Криму - 200 тис. кримських татар, 12,5 тис. болгар, 15 тис. греків, 9,6 тис. вірмен**.

7. розвиток культурної самобутності українського етносу, всебічний розвиток української культури і мови;
8. створення сприятливих умов для розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин. В Україні відбувається активний **процес створення етнокультурних товариств, об'єднань, асоціацій** тощо. Помітно розширилася мережа культурно-освітніх закладів, збільшилася кількість періодичних видань, що задовольняють культурні потреби етнічних груп України.

Проблеми, які існують у сфері етнонаціональної політики України:

- ✘ деформація національної свідомості у значної кількості етнічних українців, формування якої відбувалося в умовах багатолітнього існування марксистсько-ленінської ідеології;
- ✘ непридатний, однак існуючий, політико-ідеологічний поділ українців на східняків і західників;
- ✘ національний песимізм, невпевненість, а іноді й страх, що залишився ще з часів масових репресій, голодомору і депортацій;
- ✘ проблеми, пов'язані з рееміграцією українців, кримських татар та інших репресованих і депортованих народів в Україну.